

Prof. dr hab. Elżbieta Dynia

Zakład Prawa Międzynarodowego i Prawa Europejskiego

Instytut Nauk Prawnych

Kolegium Nauk Społecznych

Uniwersytet Rzeszowski

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Kulikowskiej na temat:

„Międzynarodowe standardy prawa do pomocy prawnej ”,

przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Anny Przyborowskiej-Klimczak

1. Wybór tematu rozprawy

Analizowane w pracy szeroko pojęte prawo do obrony jest jednym z podstawowych praw procesowych ujętych w katalogu praw człowieka. Prawo oskarżonego do bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę jest ważnym elementem prawa do sądu i rzetelnego procesu sądowego. Prawo to zaczyna się przed procesem sądowym przy pierwszych przesłuchaniach i dokonywanych wtedy czynnościach dowodowych ma więc duże znaczenie dla oskarżonego. Jednak wybór zagwarantowania tego prawa pozostawiony jest państwom. Stąd na forum międzynarodowym podejmowane są działania zmierzające do stopniowego harmonizowania standardów w zakresie udzielania pomocy prawnej oraz określenia jej zakresu. Napotyka one jednak na trudności wynikające z różnic występujących w wewnętrznych systemach prawnych państw.

W pracy Autorka podjęła próbę kompleksowego odniesienia się do regulacji prawnych związanych z dostępem osób fizycznych do pomocy prawnej. Analiza prawa o zasięgu uniwersalnym i regionalnym pozwoliła Autorce na określenie ich efektywności w kontekście zapewnienia rzetelnego procesu, jak również w zakresie ochrony praw człowieka. Doktorantka podjęła więc temat nie tylko interesujący poznawczo ale również mający istotne znaczenie dla doskonalenia regulacji w zakresie dostępności do pomocy prawnej, nie tylko na szczeblu uniwersalnym ale również krajowym. Należy także podkreślić, że tematyka rozprawy doktorskiej została wybrana trafnie bowiem w literaturze przedmiotu brakuje kompleksowego, naukowego opracowania związanego z tematem rozprawy.

2. Warsztat naukowy i konstrukcja rozprawy

Pracę charakteryzuje bogata podstawa bibliograficzna. Obejmuje ona zarówno literaturę naukową związaną z tematem, jak i źródła prawa międzynarodowego, orzecznictwo sądowe oraz decyzje Komitetu Praw Człowieka ONZ. Badania przeprowadzone zostały z zastosowaniem głównie metody dogmatycznej i komparatystycznej.

Konstrukcja rozprawy dostosowana jest do głównego celu, jakim jest „przeprowadzenie dogłębnej analizy prawniczej uregulowań dotyczących dostępu osób fizycznych do pomocy prawnej zawartych w różnych dokumentach międzynarodowych, aktach prawa polskiego, a także aktach prawa krajowego wybranych państw” (s. 12). Określając cel pracy Doktorantka przedstawiła również główną tezę badawczą, w myśl której „międzynarodowe standardy wskazują podstawowe elementy i cechy prawa do pomocy prawnej, które wymagają doprecyzowania w krajowych uregulowaniach prawnych. Dostęp osób fizycznych do pomocy prawnej jest jednym z istotnych praw uwzględnianych w katalogu praw człowieka wymagających odpowiedniej międzynarodowej i krajowej ochrony. Zapewnienie prawa do pomocy prawnej jest też istotną przesłanką prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, ważnym instrumentem umożliwiającym urzeczywistnienie zasady sprawiedliwości i zagwarantowania zaufania publicznego do systemu sądownictwa” (s. 13).

Oprócz głównej tezy Doktorantka sformułowała trzy tezy szczegółowe:

- prawo do pomocy prawnej stanowi podstawę dzięki której możliwe jest korzystanie z innych praw człowieka dotyczących wymiaru sprawiedliwości;
- przyjęte na płaszczyźnie międzynarodowej standardy należy traktować jako wytyczne dla systemów wymiaru sprawiedliwości zmierzające do kształtowania warunków prowadzenia rzetelnego postępowania sądowego,
- należy podkreślić znaczenie krajowych gwarancji prawa dostępu do pomocy prawnej, uwzględniając specyfikę porządków prawnych poszczególnych państw.

Tak nakreśloną perspektywę badawczą odzwierciedla struktura pracy, która jest logiczna i obejmuje pięć rozdziałów poprzedzonych wstępem i podsumowanych w zakończeniu. Pozytywnie należy ocenić poprzednie analizy wszystkich rozdziałów wyodrębnionymi uwagami wstępnymi oraz zamieszczenie w rozdziałach podsumowania wniosków.

We wstępie Doktorantka podkreśliła znaczenie problematyki związanej z tematem pracy, uzasadniła jego wybór i zakres oraz określiła cel pracy i przyjęte metody badawcze. W kolejnych rozdziałach szczegółowej analizie poddane zostało prawo do pomocy prawnej i jego zakres, powszechne standardy prawa do pomocy prawnej, które służą wzmocnieniu

środków umożliwiających realizację skutecznej pomocy prawnej, zasady i standardy prawa do pomocy prawnej, zawarte w dokumentach Rady Europy, Unii Europejskiej oraz dokumentach przyjętych w innych systemach regionalnych, orzecznictwo międzynarodowe dotyczące prawa do pomocy prawnej oraz implementację międzynarodowych standardów pomocy prawnej w prawie polskim i wybranych państwach europejskich.

W zakończeniu rozprawy dokonano usystematyzowania i podsumowania zawartej w pracy analizy.

3. Treść rozprawy - uwagi szczegółowe

Zagadnienia merytoryczne Doktorantka rozpoczyna od przedstawienia genezy współczesnych uregulowań prawnych dotyczących prawa do pomocy prawnej. Rozdział ten obejmuje swoją treścią zagadnienia wstępne, które stanowią wprowadzenie do dalszych rozważań. W związku z tym podkreśla, że „szerokie ujęcie zakresu prawa do pomocy prawnej odgrywa ważną rolę przy dokonywaniu oceny spójności współczesnych systemów prawnych”. Zauważa również, że „prawo do pomocy prawnej oraz prawo do sądu, a także prawo do obrony stanowią podstawowe elementy rzetelnego procesu sądowego. Prawa te wzajemnie się uzupełniają. Dostęp do skutecznej obrony w procesie sądowym wymaga zagwarantowania pomocy prawnej, natomiast prawo do pomocy prawnej jest niezbędne, by skutecznie korzystać z prawa do obrony. W praktyce żadne z tych praw nie może samo funkcjonować efektywnie, natomiast łącznie zapewniają sprawiedliwość i równość w dostępie do środków prawnych” (s. 33).

W kolejnych dwóch rozdziałach Doktorantka poddaje analizie dokumenty międzynarodowe o charakterze powszechnym i regionalnym dotyczące praw człowieka w zakresie prawa do pomocy prawnej. W przypadku dokumentów o charakterze uniwersalnym najważniejszymi są: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r. i Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r. Zaletą przeprowadzonej w rozdziale II analizy jest uwzględnienie również innych konwencyjnych regulacji prawnych gwarantujących prawo do pomocy prawnej oraz zwrócenie uwagi, że prawo to jest ważnym elementem międzynarodowej ochrony praw człowieka, które zapewnia ochronę i wsparcie dla osób w różnych sytuacjach sądowych i administracyjnych a regulacje w tym zakresie stanowią podstawę dla ustanowienia prawa do pomocy prawnej w porządkach prawnych państw – stron konwencji.

Z kolei zawarta w rozdziale III pracy kompleksowa analiza regionalnych systemów ochrony praw człowieka /Rady Europy, Unii Europejskiej, Amerykańskiego, Afrykańskiego i Arabskiego/ wykazała, że przewidują one podobny zestaw gwarancji dotyczących prawa do

pomocy prawnej, zwłaszcza w odniesieniu do postępowania karnego. Doktorantka dostrzega jednak pewne różnice w sposobie w jaki poszczególne dokumenty określają to prawo „co może wpływać na interpretację i stosowanie prawa do pomocy prawnej, prowadząc do różnego zrozumienia zakresu u charakteru tego prawa, szczególnie w kontekście jego praktycznego zastosowania przez krajowe i międzynarodowe trybunały” (s. 111).

Analiza dokumentów dotyczących prawa do pomocy prawnej obowiązujących w różnych systemach regionalnych zdaniem Doktorantki „wskazuje na potrzebę współpracy i rozwoju w zakresie kształtowania uregulowań prawnych i rozwiązań instytucjonalnych, by zapewnić bardziej skuteczną ochronę praw człowieka na poziomie krajowym, przy pozostawieniu państwom swobody w wyborze metod, które zapewnią wprowadzenie prawa do pomocy prawnej w ich krajowych systemach prawnych” (s. 112).

Dopełnieniem rozważań zawartych w poniższych rozdziałach jest analiza „Prawa do pomocy prawnej w postępowaniach przed sądami międzynarodowymi i w ich orzecznictwie” zawarta w rozdziale IV oraz w rozdziale V dysertacji dotyczącej „Standardów pomocy prawnej w krajowym porządku prawnym”.

Należy zgodzić się z Doktorantką, że „międzynarodowe trybunały i organy traktatowe monitorujące przestrzeganie prawa międzynarodowego praw człowieka wnoszą istotny wkład w kształtowanie międzynarodowych standardów dotyczących prawa do pomocy prawnej. Ich orzecznictwo odgrywa ważną rolę w adaptacji tych standardów do zmieniających się warunków i potrzeb w zakresie ochrony praw człowieka” (s. 126-127). Wpływa również na krajowe porządki prawne skłaniając państwa do dostosowywania krajowych systemów ochrony praw człowieka. Potwierdziła to analiza zawarta w rozdziale IV pracy traktującym o możliwości korzystania z międzynarodowych mechanizmów ochrony w sytuacjach, gdy systemy krajowe zawodzą.

Prawo do pomocy prawnej w postępowaniach przed organami międzynarodowymi ma istotne znaczenie ze względu na skomplikowany charakter spraw oraz konieczność uwzględnienia uregulowań zawartych w różnych systemach prawnych. Należy więc zgodzić się z Doktorantką, że „aby uczynić prawo do występowania przed międzynarodowymi organami skutecznym, niezbędne są działania na rzecz harmonizacji uregulowań dotyczących dostępu do pomocy prawnej w ramach międzynarodowej i krajowej współpracy oraz wymiany najlepszych praktyk. Współpraca ta mogłaby doprowadzić do ustalenia międzynarodowych standardów pomocy prawnej i zapewnić wsparcie organizacyjne i finansowe dla podejmujących takie działania” (s. 175).

Jeśli chodzi o krajowe porządki prawne, w tym polski, to analiza wskazuje na podobne wyzwania, takie jak dostępność usług, finansowanie, świadomość społeczna oraz edukacja.

Istotnym wyzwaniem są również biurokratyczne przeszkody, utrudniające korzystanie z usług pomocy prawnej i wydłużające czas na oczekiwanie pomocy prawnej. Zdaniem Doktorantki w tym zakresie istotne są reformy systemu pomocy prawnej, które mogą przyczynić się do poprawy dostępności, efektywności oraz jakości świadczonych usług a w konsekwencji do sprawnego funkcjonowania całego wymiaru sprawiedliwości.

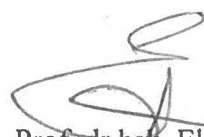
Reasumując, rozważania zawarte w wymienionych rozdziałach nie skłaniają do większej polemiki. Na podkreślenie zasługuje oparcie omówionych zagadnień na bogatej literaturze, jak również bogatym materiale źródłowym, który poddany został wnikliwej analizie, przy zastosowaniu metod badawczych przyjętych w naukach prawnych, co wydaje się istotne z punktu widzenia tematu dysertacji. Niewątpliwie zaletą rozprawy jest ukazanie politycznego wymiaru omawianej problematyki. Na aprobatę zasługują również uwagi zawarte w zakończeniu rozprawy. Doktorantka jasno artykułuje tezy pracy oraz wnioski wynikające z przeprowadzonej w poszczególnych rozdziałach analizy.

5. Formalna strona pracy

Pod względem formalnym praca nie budzi większych zastrzeżeń. Odznacza się prawidłową redakcją przypisów, poprawnym stylem i językiem prawniczym. Oczywiście przy dużej szczegółowości pracy i wykorzystaniu w niej licznej bibliografii trudno w ogóle uniknąć błędów stylistycznych i interpunkcyjnych czyli tzw. literówki, nie rzutują one jednak na wartość merytoryczną pracy. Pod względem formalnym pracę należy więc ocenić pozytywnie.

6. Konkluzje

Reasumując rozprawa doktorska mgr Aleksandry Kulikowskiej „Międzynarodowe standardy prawa do pomocy prawnej” jest niewątpliwie aktualnym i samodzielnym opracowaniem - zarówno ze względu na ujęcie tematu, jak i prezentowane wnioski. Autorka dokonała wnikliwej analizy prawa do pomocy prawnej wykazując dobrą znajomość omawianych zagadnień. Stwierdzam więc, że recenzowana dysertacja spełnia warunki określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2003 r., poz. 742 z późn. zm.) i wnioskuję do Rady Wydziału Prawa i Administracji UMCS w Lublinie o jej przyjęcie i dopuszczenie mgr Aleksandry Kulikowskiej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorski.

Prof. dr hab. Elżbieta Dynia

